

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ОПИС ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ

*(Адах Н.А. Авторські лексичні новотвори Василя Барки:
(семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти) / За
ред. Г.М.Вокальчук. – Рівне: Видавництво Олега Зеня, 2007.
– 136 с.)*

Поетичне мовлення є життєдайним джерелом появи різноманітних мовних інновацій, зокрібно індивідуально-авторських лексичних новотворів, без яких важко, ба навіть неможливо уявити сучасну поезію. Сміливим експериментатором у царині оригінальної окаяональної номінації є видатний представник еміграційної поезії Василь Барка. Для його поетичної манери характерне поєднання деяких рис символізму та бароко, своєрідне використання релігійних мотивів. Прагнення гармонізувати взаємини людини та природи, людини та Всесвіту – домінанта літературних і мовно-естетичних шукань автора. Василь Барка глибоко вивчав скарби української народнопоетичної творчості, художній досвід Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника. Поетові вдалося, як зазначає І.Фізер, “синтезувати або творчо перетопити великі традиції європейської поезії, зокрема символізму, з українською літературною традицією”. Неповторний майстер слова Василь Барка не просто експериментував у поезії, а, як справедливо зауважує Соломія Павличко, “ламав звичну поетичну мову і нагромаджував неологізми”, що стали справжніми перлами для українського поетичного лексикону.

Сучасна письменницька (авторська) лексикографія є порівняно молодого наукою. Довгий час авторські лексичні новотвори залишалися поза увагою дослідників. Поодинокими працями такого типу є словники неологізмів П.Тичини і М.Рильського (Г.Колесник, 1971, 1975), “Словник поетичної мови Василя Стуса: рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори” (Л.Оліфіренко, 2003), “Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття” (Г.Вокальчук, 2004), “Словник лексичних новотворів Михайля Семенка” (Г.Вокальчук, 2006). Про лексикографічні праці Галини Вокальчук скажемо окремо. У них висвітлено актуальні проблеми сучасної теорії окаяональності, дано вичерпну інформацію про лінгвістичну природу індивідуально-авторського слова, проаналізовано основні етапи в історії дослідження неологічної лексики в українському мовознавстві, визначено теоретичні засади лексикографічного опису розглядуваного типу слів, укладено короткий словник лексичних новотворів поетів ХХ століття (уважаємо, що означення короткий можна зняти, оскільки перед нами фундаментальна лексикографічна праця). Щодо теоретичної частини книги, то її скомпоновано досить удадо. Особливу увагу, як і слід було очікувати, приділено новим словам, або лексичним одиницям, які не є загальноживаними, проте вони можуть поповнити цей розряд. Галина Миколаївна дотримується того погляду, що при аналізі розглядуваних слів необхідно враховувати таку ієрархію: 1) уходження або не входження їх до мови чи мовлення; 2) зумисне чи стихійне створення їх у мовленні; 3) сфера вживання їх у мовленнєвому просторі; 4) відповідність/невідповідність словотвірній системі мови; 5) ступінь стандартності новотворів. Зважаючи на цю ієрархію, вона диференціює всі слова на неологізми (факти мови) та окаяоналізми (факти мовлення). Останні, як відомо,

іменують по-різному: “авторські неологізми”, “індивідуально-авторські новотвори”, “оказіональні слова”, “лексичні новотвори”, “лексичні інновації”, “неолексеми”. Дослідниця пропонує своє витлумачення авторського неологізму, розуміючи під ним “мовленнєве утворення системного й асистемного характеру, що виникло в процесі індивідуального творчого акту як результат свідомого порушення автором мовної норми”. При цьому вона зважає на те, що okazіональні слова необхідно кваліфікувати з урахуванням таких засад: 1) будь-який лексичний новотвір проходить стадію okazіональності; 2) вирішальну роль у введенні новотвору до лексичної системи відіграють екстра- й інтралінгвальні чинники; 3) авторські інновації поповнюють резервний склад слів; 4) лексичним новотворам не властива відтворюваність; 5) авторські інновації, які регулярно актуалізуються у процесі мовлення, стають узуальними одиницями; 6) дериваційні особливості okazіональних слів не перешкоджають засвоєнню їх лексичною системою мови; 7) поява авторських інновацій у художньому контексті має бути виправданою. Концепція, яку обґрунтувала Галина Вокальчук (ясна річ, беручи до уваги висновки своїх попередників), науково виважена й оригінальна. Оригінальність її полягає хоча б у тому, що вона базується на чітких критеріях, за допомогою яких послідовно розмежовуються загальноприйняті неологізми й okazіоналізми, okazіоналізми і потенційні слова.

Концепцію Галини Вокальчук творчо продовжила Наталія Адах, яка українське словництво поповнила ще однією цінною й оригінальною працею – “Словником авторських лексичних новотворів Василя Барки”. Новизна й актуальність її безперечна, оскільки подібних досліджень поетичного доробку одного з представників української еміграційної поезії Василя Барки в українському мовознавстві немає. Позитивним є те, що укладачка “Словника...” детально опрацювала теоретичні засади лексикографічного опису авторських неологізмів: визначила основні вимоги до фіксації реєстрового слова, дібрала до нього відповідний ілюстративний матеріал, подала необхідний граматичний коментар.

Особливої уваги заслуговує ретельно опрацьована система ремарок, за допомогою якої подано додаткову інформацію, що сприяє, зокрема, з’ясуванню значення новотвору: **Хрисоскол**, ім., ч.р. <від *хрисо* – фонет. модиф. узуального *хризо*... (від грец. χρυσοζ – золото) – у складних словах відповідає поняттям “золотий колір”, “золотий відтінок” [СІС-75: 733] + *сколотити* ?>, *Для ікони, мов з яринок, сповна, / в пензель сипчато від скиби, – / мрить-ся: хрисоскол! що і апостол / на хітоні мав, любивши.* (ВБар7:180# 1966).

Крім того, до словника ввійшли неолексеми, які Василь Барка використовує в різних контекстах, що допомагає простежити частотність уживання інновацій. Так, до новотвору *крилля* Наталія Адах подає 13 контекстів. Велику інформативну вагу мають словникові статті, у яких новотвір Василя Барки порівнюється з його ж інноваціями (подібними за структурою чи семантикою) або ж з інноваціями інших авторів, як-от: **Оркестритися**, дієсл., *А буття / оркестриться владичними громами...* (ВБар9:137 # 1944); *В руйні смертний спокій, / а річка, як пресвітла з’ява, /.../ аж плеском гомонить до нас, / оркестриться в ласкавім тоні.* (ВБар1:63 # 1945); пор.: **Зоркестрити**; **Кара-злива**, ім., ж.р., *...коли в красу-срібноколірність, сховують злобу нечестиву / і поклянуться: вікнами домів’я, / і кликнуть грім і кару-пиву, що добрі!* (ВБар1:80 # 1945); пор. у С.Черкасенка **кара-грим**: *вдарить грізно кара-грим!..* (СЧ:274) [цит. за: КСАН-04: 241]; **Громів’я**, ім., с.р., збірн., *...бо чути - забиває цвяхи / громів’я крізь сусідню тьму* (ВБар1:150 # 1948); див.: **Глибочезник**; пор. у І.Драча **громов’я**: *І я питаю – чом ви мовчите, / Коли я вам підняв таке громов’я...* (Драч1:217 #1972) [цит. за: КСАН-04.173]; пор.: **Громовиння**.

Користувач може також знайти інновації, до яких у мові існують і узуальні відповідники, напр.: *Дзеркалитися*, дієсл., *А буде, в воскресінні з трун життя, / земля дзеркалитись як істит...* (ВБар1:142 # 1948); пор. з узуальним *дзеркалити*; *Знаходинка*, ім., ж.р., *З піску, від сплесків, іскрять /вуглинка в живих кострах; /зоставлять, збігаючи в глибінь – /вдзеркалений плин! чайнки, полюбять: / краса його щедрістю добра, / знаходинки вродять.* (ВБар2:247 # 1982); пор. з узуальним *знахідка* [ВOC:251].

Наталія Адах акцентує увагу на деяких складних випадках лексикографічного опису новотворів Василя Барки. У процесі опрацювання багатого фактажу (понад 1300 одиниць) вона активно використовувала загальномовні словники не лише останніх років видання, а й раритетну на сьогодні працю Дмитра Яворницького (Катеринослав, 1920), що є своєрідним доповненням до “Словаря української мови” Бориса Грінченка, та інші лексикографічні джерела. Звірений за багатьма словниками відповідний лексичний матеріал дає підстави не сумніватися в науковій достовірності ретельно виконаного дослідження. За допомогою “Словника...” ми можемо простежити певні закономірності у створенні поетом індивідуально-авторських номінацій. Характерною ознакою ідіостилю Василя Барки є творення складних і складених номінацій із компонентами, що позначають колір чи його відтінок (*зеленавник, зеленизна, зеленоводність, зеленозубий, зеленокрилий, зеленолазурний, зеленолонь, зеленостебло, зеленотравий, зеленоцвітний, зеленошумний* та ін.), частину тіла істоти (*багрянокрилля, сизокрило, білокрилля, білокрильниця, блакитнокрильний, сірокрильний, зеленокрилий, вогнекрилля, крильність, крилля, крильня, пеклокрилець* та ін.), почуття / емоції (*зловпертий, зловред(а), злокровка, злопоклонець, злопомста, злопротивник, злотокоштовний, злототінний*) та ін.

У творенні великої кількості складних за структурою новотворів Василя Барки беруть участь компоненти зі значенням ‘явище природи’, що є традиційними для українського поетичного лексикону: *вогнекрилля, вогнерукий, вогнефлейтий, вогнитися, огнев'я, огневитися, огневичник, огнелиций, огненебесник, огненнокров'я, огненноперий, огнеокий, огнеоружний, огнерукий, огонь-ясноцвіт* та ін.

Ці та інші лінгвістичні спостереження Наталії Адах, викладені в окремих параграфах, суттєво доповнюють власне словник новотворів Василя Барки, розкривають перед читачем особливості творчої манери письма автора, специфіку його світобачення та осмислення митцем української мовної картини світу.

Як засвідчує багатий фактичний матеріал словника, плідна й оригінальна словотворчість Василя Барки значною мірою збагатила український поетичний лексикон ХХ століття. Ретельно виконаний Наталією Адах лексикографічний опис одиниць оказіональної номінації видатного поета переконливо демонструє невичерпні словотвірні можливості нашої мови, її здатність відбивати найтонші й водночас найсуттєвіші риси українського менталітету.

Пропонована широкому загалові праця Наталії Адах, без сумніву, стане об'єктом особливого зацікавлення сучасних лексикографів, лексикологів, дериватологів, її доцільно використовувати на заняттях із сучасної української мови у вищій та загальноосвітній школі; не залишаться байдужими до неї і всі поціновувачі й оберігачі неповторного українського поетичного слова.

МИКОЛА СТЕПАНЕНКО,
доктор філологічних наук, професор,

НІНА СТЕПАНЕНКО,
кандидат філологічних наук, доцент